

**МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

ЗАТВЕРДЖЕНО:
протокол засідання кафедри
«31» серпня 2021 року № 1 (оновлено:
протокол засідання кафедри «19»
листопада 2021 року № 6)

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОКПП 1.2.1 ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ПРОБЛЕМИ
ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ**

Освітньо-професійна програма	Право
Спеціальність	081 Право
Факультет	Економіко-правовий

Робоча програма навчальної дисципліни **«Принцип верховенства права та проблеми його реалізації»** для здобувачів вищої освіти ОПП «Право» спеціальності 081 «Право»

Розробник:

Черних Євген Миколайович, завідувач кафедри права та публічного адміністрування МДУ, кандидат юридичних наук, доцент

© Черних Є.М., 2021 рік

© Маріупольський державний університет, 2021 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття вищої освіти	заочна форма здобуття вищої освіти
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 08 Право	Обов'язкова навчальна дисципліна професійної підготовки	
Семестрових модулів - 1	ОПП «Право» Спеціальність 081 Право	Рік підготовки	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання (ІНДЗ) - есе.		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми здобуття вищої освіти: аудиторних – 2 самостійної роботи здобувача – 4	другий (магістерський) рівень вищої освіти	Лекції	
		16 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		14 год.	6 год.
		Самостійна робота	
		59 год.	77 год.
		Індивідуальні завдання	
		1 год.	1 год.
		Вид контролю	
Екзамен			

Примітка:

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):

для денної форми здобуття вищої освіти – 30/59 (50%)

для заочної форми здобуття вищої освіти – 12/77 (15%)

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – формування у здобувачів вищої освіти здатності сприймати події й проблеми суспільного життя через призму поваги до верховенства права; розуміння природи і змісту принципу верховенства права для правового розвитку; оцінювання та відокремлення офіційних правових практик з точки зору міжнародних стандартів верховенства права.

Завдання навчальної дисципліни: визначення співвідношення принципу верховенства права та принципу законності в доктринальному вимірі; сприймання подій та проблем суспільного життя в контексті принципу верховенства права; аргументування правової і політичної цінності принципу верховенства права для функціонування та розвитку демократичних суспільств; оцінювання й аргументування переваг та недоліків формальних та змістовних (матеріальних) теорій верховенства права, яким відповідають вузький та широкий методологічні підходи; екстраполювання вимог принципу верховенства права на правотворчу та правозастосовну практики й на професійну діяльність правника; оцінювання національних правових практик з позиції міжнародних стандартів верховенства права; з'ясування системних зв'язків між верховенством права, правами людини та конституційним устроєм держави.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі - обов'язкова компонента з циклу дисциплін професійної підготовки.

Передумови для вивчення дисципліни відбувається на основі отриманих знань та навичок за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти з наступних навчальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Судові та правоохоронні органи України», «Конституційне право України», «Конституційне право зарубіжних країн», «Міжнародне право».

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

Компетентності та результати навчання

По завершенню вивчення дисципліни здобувачі освіти повинні набути наступні компетентності:

Інтегральна компетентність	здатність розв'язувати задачі дослідницького та /або інноваційного характеру у сфері права
Загальні компетентності	<p>ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК2. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.</p> <p>ЗК3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.</p> <p>ЗК4. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.</p> <p>ЗК5. Здатність спілкуватися іноземною мовою у професійній сфері як усно, так і письмово.</p> <p>ЗК7. Здатність приймати обґрунтовані рішення.</p> <p>ЗК8. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/ видів економічної діяльності).</p> <p>ЗК9. Здатність працювати в міжнародному контексті.</p> <p>ЗК10. Здатність розробляти проекти та управляти ними.</p> <p>ЗК11. Здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію, працювати в команді з дотриманням етичних норм та цінностей мультикультурного суспільства, здійснювати наукову полеміку та спілкування державною та іноземною мовами</p>

<p>Спеціальні (фахові, предметні) компетентності</p>	<p>СК1. Здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності.</p> <p>СК2. Здатність аналізувати та оцінювати вплив правової системи Європейського Союзу на правову систему України.</p> <p>СК3. Здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та правозастосування в Україні.</p> <p>СК4. Здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем з правовою системою України.</p> <p>СК5. Здатність використовувати сучасні правові доктрини та принципи у правотворчості та в процесі застосування інститутів публічного і приватного права, а також кримінальної юстиції.</p> <p>СК6. Здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію.</p> <p>СК7. Здатність застосовувати знання та розуміння основних засад (принципів) та процедур судочинства в Україні.</p> <p>СК8. Здатність застосовувати медіацію та інші правові інструменти альтернативного позасудового розгляду та вирішення правових спорів.</p> <p>СК9. Здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ та правозастосовній діяльності.</p> <p>СК10. Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також розуміння особливостей практики їх застосування.</p> <p>СК11. Здатність критично оцінювати ефективність представництва і захисту прав, свобод та інтересів клієнтів.</p> <p>СК12. Здатність розвивати та утверджувати етичні стандарти правничої діяльності, стандарти професійної незалежності та відповідальності правника.</p> <p>СК13. Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією.</p> <p>СК14. Здатність самостійно готувати проекти нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини.</p> <p>СК15. Здатність самостійно готувати проекти актів правозастосування, враховуючи вимоги щодо їх законності, обґрунтованості та вмотивованості.</p> <p>СК16. Здатність критично осмислювати й розв'язувати складні задачі та проблеми, що потребують міждисциплінарних підходів, оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної / недостатньої інформації та суперечливих вимог.</p> <p>СК17. Здатність до самоосвіти та підвищення кваліфікації у сфері права на основі інноваційних підходів</p>
<p>Результати навчання</p>	<p>РН1. Оцінювати природу та характер суспільних процесів і явищ, і виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання.</p> <p>РН2. Співвідносити сучасну систему цивілізаційних цінностей з правовими цінностями, принципами та професійними етичними стандартами.</p> <p>РН4. Здійснювати презентацію свого дослідження з правової теми,</p>

	<p>застосовуючи першоджерела та прийоми правової інтерпретації складних комплексних проблем, що постають з цього дослідження, аргументувати висновки.</p> <p>РН6. Обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи.</p> <p>РН7. Дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати і обґрунтовувати варіанти їх розв'язання.</p> <p>РН8. Оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності</p> <p>РН11. Використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції.</p> <p>РН16. Брати продуктивну участь у розробці проектів нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини.</p> <p>РН17. Інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності.</p>
--	---

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Тема 1. Поняття верховенства права та генезис його ідейних витоків

Концепт верховенства права в загальних характеристиках. Розгалуженість значень та підходів до розуміння: поелементний та інтегративний підходи. Динамічність верховенства права.

Умови виникнення та формування історичних типів верховенства права. Унікальність соціально-політичних контекстів. Античні часи: Давня Греція, Давній Рим. Середньовіччя. Нові часи: буржуазна концепція лібералізму як втілення ідеалу індивідуальної свободи та центральне вчення для західної моделі верховенства права. Сучасна епоха: А. Дайсі, Ф.А. Гайєк. Криза верховенства права. Інституційні складові верховенства права в ліберальній концепції. Співвідношення доктрин верховенства права та правової держави. Неможливість універсального значення верховенства права: концептуальні, соціально-політичні, культурні розбіжності.

Література

1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. К. Вид. дім «Києво-Могилянська Академія». 2007. 208 с. (гл. 1-4).
2. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. К. Вид. дім «Києво-Могилян. акад.». 2008. С. 10-42 (386 с.)
3. Хайєк Ф. А. Право, законодавство та свобода. Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії. / Т. 3. Політичний устрій вільного народу. К. Сфера. 2000. 252 с. (гл. 6–7).
4. Радбрух Г. Філософія права. Пер. с нем. М. Междунар. отношения. 2004. С.232, 235 (240 с.)
5. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. (Розділи 1-4).: <https://www.twirpx.com/file/641157/>
6. Дворкін Р. Верховенство права. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С. 15 – 23.
7. Головатий С. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. К. Вид-во «Фенікс». 2006. Гл. XVII, XVIII, XIX.
8. Богдан Витвицький. Верховенство права: таке критично важливе і в той же час невловиме?: https://youtu.be/0V_hhaq6CZk
9. Томас Х. Спіді Райс. «Верховенство права: майбутнє в (не)безпеці?»: <https://youtu.be/iYpEHWMF9TM>
10. Рабінович П. Верховенство права як омріяний результат здійснення прав людини (підходи до інтерпретації, критерії оцінювання) / П. Рабінович, О. Луців // Право України. – 2017. – № 3. – С. 100–111.
11. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу. Право України. 2017. № 3. С.112-125.
12. Черних Є.М. Верховенство права як концептуалізація правового об'єктивізму та його заперечення. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. 2021. Випуск 21.
13. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. Пункти 23, 26, 29, 41, 69. Право України. 2011. № 10
14. Waldron J. The Rule of Law. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/rule-of-law/>

Тема 2 . Множинність розумінь верховенства права: основні теорії та підходи

Формальні та матеріальні (змістовні) теорії верховенства права, їх характеристика та відмінності. Формальні теорії: 1) правління на основі закону – закон як інструмент урядової дії; 2) формальна законність – загальність, передбачуваність, чіткість правових смислів; 3) демократія та законність – суспільна згода тобто консенсус визначає зміст закону. Матеріальні теорії: 1) генералізація індивідуальних прав – власність, контракти, приватність, автономія; 2) право гідності та/ або правосуддя; 3) держава загального добробуту – реальна рівність, добробут, захист громади. Аналіз та критика формальних та матеріальних (змістовних) теорій верховенства права.

Три основні значення верховенства права в ліберальній концепції: 1) уряд, обмежений законом; 2) формальна законність; 3) верховенство права, а не особи (проблема об'єктивності).

«Вузкий» та «широкий» підходи до верховенства права. Проблема співвідношення верховенства права та верховенства закону.

Література

1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. К. Вид. дім «Києво-Могилянська Академія». 2007. 208 с. (гл. 7,8,9).
2. Філософія права. Частина I. Природа права. За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. Пер. з англ. П. Таращук. К. Соломії Павличко «Основи». 2007. С. 20-375 (1256 с).
3. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. (Розділи 1-4): <https://www.twirpx.com/file/641157/>
4. Головатий С. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. К. Вид-во «Фенікс». 2006. Гл. XIX, XX.
5. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу. Право України. 2017. № 3. С.112-125.
6. Цувіна Т. Формальні та субстативні концепції верховенства права в сучасному дискурсі. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 11. С. 197. – 203.
7. Корольова Ю. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 183–186.
8. Верховенство права в позиціях Конституційного Суду України. Офіційний сайт КСУ: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
9. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Oxford: Oxford University Press, 2011. 494 p.
10. Waldron J. The Concept and the Rule of Law. Georgia Law Review. 2008. Vol. 43. P. 3.-61.

Змістовий модуль 2.

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Тема 3. Верховенство права як засадничий принцип конституціоналізму.

Концептуальний зв'язок верховенства права з конституціоналізмом. Принцип поділу влади як засіб її обмеження. Фундаментальні права як базова складова ідеалу верховенства права. Громадянська рівність та конституційна демократія як контексти розуміння верховенства права. Конституційний контроль як витік ідеї верховенства права. Правосуддя як необхідна складова верховенства права та конституційного ладу.

Принцип верховенства права в системі української Конституції. Втілення ідеалу верховенства права в конституційний лад України: концептуальні, нормативно-правові, соціальні, культурні проблеми. Потреба зміни парадигми права. Завдання інституційної

перебудови правової системи. Соціальні передумови функціонування верховенства права. Загрози з боку судової влади. Наявність розвинутої професійної спільноти правників як передумова реалізації верховенства права. Формування традиції правової культури суспільства щодо поваги принципів верховенства права.

Література

1. Головатий С. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. К. Вид-во «Фенікс». 2006. Гл. XVIII, XIX.
2. Філософія права. Частина I. Природа права. Позитивізм і його критики. Право з погляду судді. За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. Пер. з англ. П. Тарашук. К. Соломії Павличко «Основи». 2007. С. 41 -268 (1256 с).
3. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. К. Вид. дім «Києво-Могилян. акад.». 2008. 386 с.
4. Кельзен Ганс. Чисте правознавство. Пер. з нім. О. Мокровольського. Київ. «Юніверс». 2004. С. 296-301 (496 с.)
5. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. С.213-220.: <https://www.twirpx.com/file/641157/>
6. Козюбра М.І. Верховенство права – основоположний принцип правової і політичної систем України // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків. Право. 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. За заг. Ред. М.В. Цвік, О.В. Петришина. С.148-173 (728 с.)
7. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм. К. Юрінком Інтер. 2010. 560 с. (р. 2.3, 3.1).
8. Яковлєв А. Актуальні проблеми забезпечення верховенства права і конституційний процес в Україні. Юридична Україна. 2016. № 3/4. С. 32–38.
9. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. №3. С. 65–78.
10. Доповідь про правовладдя: [прогол. 4 квіт. 2011 р., м. Страсбург]. Право України. 2019. №11. С. 15-38.
11. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. Пункти 23, 26, 29, 41, 69. Право України. 2011. № 10.
12. «Контрольний список вопросов для оценки соблюдения верховенства права», принят на 106-м пленарном заседании Венецианской Комиссии (Венеция, 11-12 марта 2016 г.) – Режим доступа: <http://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20Check%20List%20-%20Russian.pdf>.
13. Рейко Колнер, «Збереження добросовісності та незалежності судової влади»: <https://youtu.be/sYXfaTOWJtQ>
14. Богдан Витвицький. Верховенство права: таке критично важливе і в той же час невловиме?: https://youtu.be/0B_hhaq6CZk
15. Гілберт Пол Карраско. Що є рівність перед законом?: <https://youtu.be/YPBTZlul0SY>

Тема 4. Верховенство права в правозастосовній діяльності

Питання тлумачення права і принцип верховенства права. Застосування права в контексті верховенства права. Питання адміністративної дискреції.

Справедливість у застосуванні права: відносність пануючих уявлень про справедливість, неузгодженість уявлень про цінності, проблеми ціннісного досвіду, обмеженість правового почуття, складні питання соціальної моралі на шляху до справедливості.

Проблема судової правотворчості. Межі суддівського розсуду при застосуванні верховенства права та його складових. Верховенство права в практиці загальних судів.

Верховенство права в практиці Конституційного Суду України. Права людини в рішеннях Конституційного Суду України.

Література

1. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. С. 126-163. : <https://www.twirpx.com/file/641157/>
2. Філософія права. За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. Пер. з англ. П. Таращук. К. Соломії Павличко «Основи». 2007. С. 375-494.
3. Дворкин Р. О правах всерьез. Електронний доступ: <https://docplayer.com/25802694-Ronald-dvorkin-o-pravah-vserez.html>
4. Писаренко Н. Верховенство права, конвенційні гарантії справедливого суду та принципи адміністративного судочинства. Право України. 2019. № 4. С. 55–76.
5. Рабінович С. Деякі аспекти посилання на верховенство права у конституційно-правовій аргументації. Право України. 2016. № 8. С. 150–159.
6. Баулін Ю. Забезпечення принципу верховенства права в процесі конституційного судочинства. Вісник Верховного Суду України. 2016. № 12. С. 7–14.
7. Верховенство права в позиціях Конституційного Суду України. Офіційний сайт КСУ: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
8. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. №3. С. 65–78.
9. Шумило М. Позбавлення права на пенсію Верховним Судом України як відступ від європейських цінностей верховенства права. Право України. 2016. № 8. С. 55–62.
10. Томас Х. Спіді Райс. «Верховенство права: майбутнє в (не)безпеці?»: <https://youtu.be/iYpEHWMF9TM>
11. Dembour M.-B. What Are Human Rights? Four Schools of Thought. Human Rights Quarterly. 2010, Vol. 32, No. 1. P. 1 – 20.
12. Waldron J. The Concept and the Rule of Law. Georgia Law Review. 2008. Vol. 43. P. 3.-61.
13. Waldron J. The Rule of Law. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/rule-of-law/>
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту»: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2803>
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України «Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними): <http://www.ccu.gov.ua/docs/2408>
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України: <http://www.ccu.gov.ua/docs/262711>

Тема 5. Верховенство права в практиці міжнародних інституцій

Чинність верховенства права в міжнародній сфері. Верховенство права в діяльності ООН: Загальна Декларація ООН прав людини 1948 р., поняття верховенства права і Міжнародна комісія юристів – опрацювання змісту верховенства права, його поширення та контроль за дотриманням в світі.

Верховенство права і Рада Європи. Визнання і утвердження верховенства права в діяльності Парламентської Асамблеї Ради Європи. Кабінет міністрів Ради Європи і розвиток змісту верховенства права.

Верховенство права і Європейський Союз: Установчі договори ЄС, Хартія основоположних прав Європейського Союзу. Зобов'язання держав – учасниць Конвенції про захист прав та основних свобод. Конституція Європи і верховенство права.

Верховенство права в практиці ЄСПЛ. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод як нормативна основа діяльності ЄСПЛ. Інтерпретація верховенства права та його розвиток в практиці ЄСПЛ. Основні підходи, сформовані ЄСПЛ, щодо змісту та основних складових елементів принципу верховенства права. Значення судової практики ЄСПЛ як джерела національного права України.

Література

1. Міжнародний акт про громадянські і політичні права: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
3. Головатий С. Верховенство права. У 3-х книгах. К. Вид-во «Фенікс». 2006. – Книга 2: Від доктрини до принципу. 2006. Глави XII, XIII, XIV.
4. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у практиці Європейського Суду з прав людини. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 373-378: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/170/158>
5. Забокрицький І. Rule of law framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 171–177.
6. Довгань Г. Доктрина верховенства права Європейського Союзу: національний аспект (позиція конституційних судів окремих держав-членів ЄС). Право України. 2019. № 11. – С. 98–107.
7. Лазовські А. Верховенство права Європейського Союзу: юридична авантюра, що окупилася. Право України. 2019. № 6. С. 35–52.
8. Case of Klass and Others v. Germany, 6 September 1978, Series A, No. 28, para 10.
9. Case of Silver and Others v. the United Kingdom, 25 March 1983, Series A, No. 61, para 90
10. Case of Herczegfalvy v. Austria, 24 September 1992, Series A, No. 224, para 91
11. Case of Salapa v. Poland, no. 35489/97, 19 December 2002, para 96
12. Case of Domenichini v. Italy, 15 November 1996, Reports of Judgements and Decisions 1996-V, para 33;
13. Case of Petra v. Romania, 23 September 1998, Reports of Judgements and Decisions 1998-VII, para 36; Case of Di Giovine v. Italy, no. 39920/98, 26 July 2001, para 24. Case of Radaj v. Poland, no. 29537/95; no. 35453/97, 28 November 2002, paras 22–23.
14. Case of Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, no. 45701/99, 13 December 2001, para 109
15. *Amuur v. France*, no. 19776/92, par. 50, ECHR 1996-III. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57988>
16. *Golder v. United Kingdom*, no. 21 February 1975, par. 34, Series A no. 18. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>
17. Meyer-Ladewig J. The Rule of Law in the Case-Law of the Strasburg Court. *The European Union after Lisbon*. Berlin: Springer. 2012. P. 236.
18. *Artico v. Italy*, 13 May 1980, par. 33, Series A no. 37. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424>
19. *The Former King of Greece v. Greece*, no. 26701/94, 23 November 2000, par. 79. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59051>

20. *Malone v. United Kingdom*, 02 August 1984, par. 68, Series A no. 82. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57533>
21. Rule Of Law Checklist, adopted by the Venice Commission at its 106 Plenary Session (Venice, 11-12 March 2016). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e)
22. *The Sunday Times v. the United Kingdom*, 26 April 1979, Series A, No.30. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>
23. *Kruslin v. France*, no. 11801/85, 24 April 1990. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-5762>
24. *The Sunday Times v. the United Kingdom*, 26 April 1979, Series A no. 30. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>
25. *Brumărescu v. Romania*, no. 28342/95, 28 October 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>
26. *Kravchenko v. Ukraine*, no. 46673/06, par. 47, 30 June 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164199>
27. *Melnik v. Ukraine*, no. 72286/01, 28 March 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72886>
28. *Brumărescu v. Romania*, no. 28342/95, 28 October 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>
29. *Ryabykh v. Russia*, no. 52854/99, 24 July 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>; *Driza v. Albania*, no. 33771/02, November 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-8324>
30. *Nejdet Sahin and Perihan Sahin*, no. 13279/05, § 51, 58, 20 October 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107156>
31. *Immobiliare Saffi v. Italy*, no. 22774/93, 28 July 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58292>.
32. *Klass and Others v. Germany*, no. 5029/71, Series A no. 28. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>
33. *The Sunday Times v. the United Kingdom*, 26 April 1979, Series A, No.30. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>

Тема 6. Верховенство права у правничій професії

Наявність розвинутої професійної групи правників як передумова дії верховенства права. Вимоги, які накладає на правничу професію принцип верховенства права.

Основні характеристики правової культури та правової свідомості юриста в аспекті принципу верховенства права. Ціннісно-правові орієнтації правників.

Правничі професії – суддя, прокурор, адвокат, нотаріус – у забезпеченні дії верховенства права: місія, функції, компетенція, правові можливості, відповідальність.

Література

1. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. С. 126-163. : <https://www.twirpx.com/file/641157/>
2. Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Глава 4. Судья и процесс. Пер. с фр. М. Издательский дом NOTA BENE. 2000. С.529-567.
3. Головченко В., Черней В. Правова та політична культура в українському суспільстві. Юридичний вісник України. 2002. 2-8 березня (№9). С. 6-7.
4. Загальна теорія держави і права. Навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За редакцією В.В. Копейчикова. К. Юрінком. 1999. 312 с.
5. Колесниченко К. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура. Право України. 2001. № 4. С. 21-23.

6. Кривов'яз О.В. Правова культура юриста в сучасних умовах розвитку суспільства. Правничий вісник Університету «КРОК». С.30-34 : https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kryvoviaz_0002.pdf

7. Рейко Колнер, «Збереження добросовісності та незалежності судової влади»: <https://youtu.be/sYXfaTOWJtQ>

8. Томас Х. Спіді Райс, «Верховенство права: майбутнє в (не)безпеці?»: <https://youtu.be/iYpEHWMF9TM>

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	п	інд.	с.р.		л	п	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Модуль 1										
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади принципу верховенства права										
Тема 1. Генезис ідейних витоків верховенства права	7	2	2		3					
Тема 2. Множинність розумінь верховенства права: основні теорії та підходи	14	4	4		6	7	2	2		3
ІНДЗ	4				4	19				19
Разом за змістовим модулем 1	25	6	6		13	26	2	2		22
Змістовий модуль 2. Нормативне закріплення та реалізація принципу верховенства права										
Тема 3. Верховенство права як засадничий принцип конституціоналізму	10	4	2		4	3	2			1
Тема 4. Верховенство права в правозастосовчій діяльності	7	2	2		3	4		2		2
Тема 5. Верховенство права в практиці міжнародних інституцій	7	2	2		3	3	2			1
Тема 6. Верховенство права у правничій професії	7	2	2		3	4		2		2
ІНДЗ	4				4	20				20
Разом за змістовим модулем 2	35	10	8		17	34	4	4		26
Підготовка до екзамену	30				30	30				30
Усього годин	90	16	14		60	90	6	6		78

5. Перелік тем і зміст практичних занять

№ з/п	Назва та стислий зміст роботи	Мета роботи	Кількість годин		Результативна (РН) за ОП
			Денна форма	Заочна форма	
1.	<p>Поняття верховенства права та генезис його ідейних витоків</p> <p>1. Загальна характеристика концепту верховенства права</p> <p>2. Умови виникнення та формування історичних типів верховенства права. Унікальність соціально-політичних контекстів.</p> <p>2.1. Античні часи: Давня Греція, Давній Рим</p> <p>2.2. Середньовіччя</p> <p>2.3. Нові часи: буржуазна концепція лібералізму як втілення ідеалу індивідуальної свободи та центральне вчення для західної моделі верховенства права.</p> <p>2.4. Сучасна епоха: Дайсі, Гайєк</p> <p>3. Криза верховенства права</p> <p>4. Інституційні складові верховенства права в ліберальній концепції</p> <p>5. Неможливість універсального значення верховенства права</p> <p>Література:</p> <p>1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. К. Вид. дім «Києво-Могилянська Академія». 2007. 208 с. (гл. 1-4).</p> <p>2. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. К. Вид. дім «Києво-Могилян. акад.». 2008. С. 10-42 (386 с.)</p> <p>3. Хайєк Ф. А. Право, законодавство та свобода. Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії. / Т. 3. Політичний устрій вільного народу. К. Сфера. 2000. 252 с. (гл. 6-7).</p> <p>4. Радбрух Г. Філософія права. Пер. с нем. М. Междунар. отношения. 2004. С.232, 235 (240 с.)</p> <p>5. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. (Розділи 1-4).: https://www.twirpx.com/file/641157/</p>	Засвоїти соціально-політичний, економічний, ідеологічний та культурний контекст виникнення принципу верховенства права і його формування в різні історичні часи. Визначити основні характеристики історичних типів ідеалу верховенства права. Розкрити мінливий і багатоаспектний характер змісту та значення верховенства права	2	1	РН1, РН2, РН8, РН12

	<p>6. Дворкін Р. Верховенство права. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С. 15 – 23.</p> <p>7. Головатий С. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. К. Вид-во «Фенікс». 2006. Гл. XVII, XVIII, XIX.</p> <p>8. Богдан Витвицький. Верховенство права: таке критично важливе і в той же час невловиме?: https://youtu.be/0B_hhaq6CZk</p> <p>9. Томас Х. Спіді Райс. «Верховенство права: майбутнє в (не)безпеці?»: https://youtu.be/iYpEHWMF9TM</p> <p>10. Рабінович П. Верховенство права як оміряний результат здійснення прав людини (підходи до інтерпретації, критерії оцінювання) / П. Рабінович, О. Луців // Право України. – 2017. – № 3. – С. 100–111.</p> <p>11. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу. Право України. 2017. № 3. С.112-125.</p> <p>12. Черних Є.М. Верховенство права як концептуалізація правового об'єктивізму та його заперечення. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. 2021. Випуск 21.</p> <p>13. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. Пункти 23, 26, 29, 41, 69. Право України. 2011. № 10</p> <p>14. Waldron J. The Rule of Law. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition). https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/rule-of-law/</p>				
2	<p>Множинність розумінь верховенства права: основні теорії та підходи</p> <p>1. Формальні та матеріальні теорії верховенства права. Критика теорій.</p> <p>2. «Вузкий» та «широкий» підходи до верховенства права.</p> <p>3. Три основні теми верховенства права.</p> <p>4. Проблема співвідношення верховенства права та верховенства закону.</p> <p>Література:</p>	Засвоїти множинність розумінь та складу верховенства права в основних теоріях та підходах з врахуванням критичних	4	1	PH1, PH2, PH4, PH6, PH7, PH8, PH17

	<p>1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. К. Вид. дім «Києво-Могилянська Академія». 2007. 208 с. (гл. 7,8,9).</p> <p>2. Філософія права. Частина I. Природа права. За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. Пер. з англ. П. Тарашук. К. Соломії Павличко «Основи». 2007. С. 20-375 (1256 с).</p> <p>3. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. (Розділи 1-4): https://www.twirpx.com/file/641157/</p> <p>4. Головатий С. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. К. Вид-во «Фенікс». 2006. Гл. XIX, XX.</p> <p>5. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу. Право України. 2017. № 3. С.112-125.</p> <p>6. Цувіна Т. Формальні та субстативні концепції верховенства права в сучасному дискурсі. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 11. С. 197. – 203.</p> <p>7. Корольова Ю. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 183–186.</p> <p>8. Верховенство права в позиціях Конституційного Суду України. Офіційний сайт КСУ: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava</p> <p>9. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Oxford: Oxford University Press, 2011. 494 p.</p> <p>10. Waldron J. The Concept and the Rule of Law. Georgia Law Review. 2008. Vol. 43. P. 3.-61.</p>	аргументів			
3	<p>Верховенство права як засадничий принцип конституціоналізму</p> <p>1. Концептуальний зв'язок верховенства права з конституціоналізмом</p> <p>2. Принцип поділу влади як засіб її обмеження</p> <p>3. Фундаментальні права як складова ідеалу верховенства права</p> <p>4. Громадянська рівність та</p>	<p>З'ясувати значення верховенства права для теорії та практики конституціоналізму.</p> <p>Визначити</p>	2		PH1, PH7, PH8,

<p>конституційна демократія</p> <p>5. Конституційний контроль як витік ідеї верховенства права</p> <p>6. Конституційні засади правосуддя</p> <p>7. Втілення ідеалу верховенства права в конституційний лад України</p> <p>Література:</p> <p>1. Головатий С. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. К. Вид-во «Фенікс». 2006. Гл. XVIII, XIX.</p> <p>2. Філософія права. Частина I. Природа права. Позитивізм і його критики. Право з погляду судді. За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. Пер. з англ. П. Таращук. К. Соломії Павличко «Основи». 2007. С. 41 -268 (1256 с).</p> <p>3. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. К. Вид. дім «Києво-Могилян. акад.». 2008. 386 с.</p> <p>4. Кельзен Ганс. Чисте правознавство. Пер. з нім. О. Мокровольського. Київ. «Юніверс». 2004. С. 296-301 (496 с.)</p> <p>5. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. С.213-220.: https://www.twirpx.com/file/641157/</p> <p>6. Козюбра М.І. Верховенство права – основоположний принцип правової і політичної систем України // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків. Право. 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. За заг. Ред. М.В. Цвік, О.В. Петришина. С.148-173 (728 с.)</p> <p>7. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм. К. Юрінком Інтер. 2010. 560 с. (р. 2.3, 3.1).</p> <p>8. Яковлев А. Актуальні проблеми забезпечення верховенства права і конституційний процес в Україні. Юридична Україна. 2016. № 3/4. С. 32–38.</p> <p>9. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. №3. С. 65–78.</p> <p>10. Доповідь про правовладдя: [прогол. 4</p>	<p>проблемні питання впровадження верховенства права та шляхи їх розв’язання</p>			
---	--	--	--	--

<p>квіт. 2011 р., м. Страсбург]. Право України. 2019. №11. С. 15-38.</p> <p>11. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. Пункти 23, 26, 29, 41, 69. Право України. 2011. № 10.</p> <p>12. «Контрольный список вопросов для оценки соблюдения верховенства права», принят на 106-м пленарном заседании Венецианской Комиссии (Венеция, 11-12 марта 2016 г.) – Режим доступа: http://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20Check%20List%20-%20Russian.pdf.</p> <p>13. Рейко Колнер, «Збереження добросовісності та незалежності судової влади»: https://youtu.be/sYXfaTOWJtQ</p> <p>14. Богдан Витвицький. Верховенство права: таке критично важливе і в той же час невловиме?: https://youtu.be/0B_hhaq6CZk</p> <p>15. Гілберт Пол Карраско. Що є рівність перед законом?: https://youtu.be/YPBTZlul0SY</p>				
---	--	--	--	--

4	<p>Верховенство права в правозастосовчій діяльності</p> <p>1. Тлумачення права і верховенство права</p> <p>2. Застосування права в контексті верховенства права. Питання адміністративної дискреції</p> <p>3. Справедливість у застосуванні права.</p> <p>4. Проблема судової правотворчості. Межі суддівського розсуду.</p> <p>5. Верховенство права в практиці загальних судів.</p> <p>6. Верховенство права в практиці Конституційного Суду України. Права людини в рішеннях Конституційного Суду України.</p> <p>Література:</p> <p>1. Ципеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. С. 126-163. : https://www.twirpx.com/file/641157/</p> <p>2. Філософія права. За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. Пер. з англ. П. Тарашук. К. Соломії Павличко «Основи». 2007. С. 375-494.</p> <p>3. Дворкин Р. О правах всерьез. Електронний доступ: https://docplayer.com/25802694-Ronald-dvorkin-o-pravah-vserez.html</p> <p>4. Писаренко Н. Верховенство права, конвенційні гарантії справедливого суду та принципи адміністративного судочинства. Право України. 2019. № 4. С. 55–76.</p> <p>5. Рабінович С. Деякі аспекти посилення на верховенство права у конституційно-правовій аргументації. Право України. 2016. № 8. С. 150–159.</p> <p>6. Баулін Ю. Забезпечення принципу верховенства права в процесі конституційного судочинства. Вісник Верховного Суду України. 2016. № 12. С. 7–14.</p> <p>7. Верховенство права в позиціях Конституційного Суду України. Офіційний сайт КСУ: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava</p> <p>8. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. №3. С. 65–78.</p>	Засвоїти вплив принципу верховенства права на сфери правотлумачення, правозастосування та правосуддя.	2	2	РН2, РН4, РН6, РН7, РН11,
---	--	---	---	---	---------------------------

	<p>9. Шумило М. Позбавлення права на пенсію Верховним Судом України як відступ від європейських цінностей верховенства права. Право України. 2016. № 8. С. 55–62.</p> <p>10. Томас Х. Спіді Райс. «Верховенство права: майбутнє в (не)безпеці?»: https://youtu.be/iYpEHWMF9TM</p> <p>11. Dembour M.-B. What Are Human Rights? Four Schools of Thought. Human Rights Quarterly. 2010, Vol. 32, No. 1. P. 1 – 20.</p> <p>12. Waldron J. The Concept and the Rule of Law. Georgia Law Review. 2008. Vol. 43. P. 3.-61.</p> <p>13. Waldron J. The Rule of Law. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition). https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/rule-of-law/</p> <p>14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту»: http://www.ccu.gov.ua/docs/2803</p> <p>15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України «Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними): http://www.ccu.gov.ua/docs/2408</p> <p>16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України: http://www.ccu.gov.ua/docs/262711</p>				
5	<p>Верховенство права в практиці міжнародних інституцій</p> <p>1. Чинність верховенства права в</p>	Дослідити чинність принципу	2		PH2, PH4, PH6,

<p>міжнародній сфері</p> <p>2. Верховенство права в діяльності ООН, Ради Європи, Кабінету міністрів Ради Європи. Зобов'язання держав – учасниць Конвенції про захист прав та основних свобод. Конституція Європи і верховенство права.</p> <p>3. Верховенство права і Європейський Союз</p> <p>4. Верховенство права в практиці ЄСПЛ. Інтерпретація верховенства права та його розвиток в практиці ЄСПЛ. Значення судової практики ЄСПЛ як джерела національного права України.</p> <p>Література:</p> <p>1. Міжнародний акт про громадянські і політичні права: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043</p> <p>2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042</p> <p>3. Головатий С. Верховенство права. У 3-х книгах. К. Вид-во «Фенікс». 2006. – Книга 2: Від доктрини до принципу. 2006. Глави XII, XIII, XIV.</p> <p>4. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у практиці Європейського Суду з прав людини. Часопис Київського університету права. 2019. № 4. С. 373-378: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/170/158</p> <p>5. Забокрицький І. Rule of law framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 171–177.</p> <p>6. Довгань Г. Доктрина верховенства права Європейського Союзу: національний аспект (позиція конституційних судів окремих держав-членів ЄС). Право України. 2019. № 11. – С. 98–107.</p> <p>7. Лазовські А. Верховенство права Європейського Союзу: юридична авантюра, що окупилася. Право України. 2019. № 6. С. 35–52.</p> <p>8. Case of Klass and Others v. Germany, 6 September 1978, Series A, No. 28, para 10.</p>	<p>верховенства права та особливості в міжнародній сфері через практику міжнародних інституцій</p>			<p>РН8, РН11,</p>
--	--	--	--	-----------------------

	<p>9. Case of Silver and Others v. the United Kingdom, 25 March 1983, Series A, No. 61, para 90</p> <p>10. Case of Herczegfalvy v. Austria, 24 September 1992, Series A, No. 224, para 91</p> <p>11. Case of Salapa v. Poland, no. 35489/97, 19 December 2002, para 96</p> <p>12. Case of Domenichini v. Italy, 15 November 1996, Reports of Judgements and Decisions 1996-V, para 33;</p> <p>13. Case of Petra v. Romania, 23 September 1998, Reports of Judgements and Decisions 1998-VII, para 36; Case of Di Giovine v. Italy, no. 39920/98, 26 July 2001, para 24. Case of Radaj v. Poland, no. 29537/95; no. 35453/97, 28 November 2002, paras 22–23.</p> <p>14. Case of Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, no. 45701/99, 13 December 2001, para 109</p> <p>15. <i>Amuur v. France</i>, no. 19776/92, par. 50, ECHR 1996-III. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57988</p> <p>16. <i>Golder v. United Kingdom</i>, no. 21 February 1975, par. 34, Series A no. 18. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496</p> <p>17. Meyer-Ladewig J. The Rule of Law in the Case-Law of the Strasburg Court. <i>The European Union after Lisbon</i>. Berlin: Springer. 2012. P. 236.</p> <p>18. <i>Artico v. Italy</i>, 13 May 1980, par. 33, Series A no. 37. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424</p> <p>19. <i>The Former King of Greece v. Greece</i>, no. 26701/94, 23 November 2000, par. 79. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59051</p>				
6	<p>Верховенство права у правничій професії</p> <p>1. Наявність розвинутої професійної спільноти правників як передумова дії верховенства права</p> <p>2. Вимоги, які накладає на правничу професію верховенство права</p> <p>3. Основні характеристики правової культури та правової свідомості юриста в аспекті принципу верховенства права. Ціннісно-правові орієнтації правників.</p> <p>4. Правничі професії – суддя, прокурор, адвокат, нотаріус – у забезпеченні дії верховенства права: місія, функції,</p>	Охарактеризувати вплив верховенства права на правничу професійну діяльність	2	2	PH1, PH4, PH6, PH7, PH8, PH11, PH16

	<p>компетенція, правові можливості, відповідальність.</p> <p>5. Верховенство права і правозахисна діяльність</p> <p>Література:</p> <p>1. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. С. 126-163. : https://www.twirpx.com/file/641157/</p> <p>2. Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Глава 4. Судья и процесс. Пер. с фр. М. Издательский дом NOTA BENE. 2000. С.529-567.</p> <p>3. Головченко В., Черней В. Правова та політична культура в українському суспільстві. Юридичний вісник України. 2002. 2-8 березня (№9). С. 6-7.</p> <p>4. Загальна теорія держави і права. Навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За редакцією В.В. Копейчикова. К. Юрінком. 1999. 312 с.</p> <p>5. Колесниченко К. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура. Право України. 2001. № 4. С. 21-23.</p> <p>6. Кривов'яз О.В. Правова культура юриста в сучасних умовах розвитку суспільства. Правничий вісник Університету «КРОК». С.30-34 : https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kryvoviaz_0002.pdf</p> <p>7. Рейко Колнер, «Збереження доброчесності та незалежності судової влади»: https://youtu.be/sYXfaTOWJtQ</p> <p>8. Томас Х. Спіді Райс, «Верховенство права: майбутнє в (не)безпеці?»: https://youtu.be/iYpEHWMF9TM</p>				
Усього			14	6	

6. Самостійна робота

№ з/п	Зміст роботи	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Підготовка до лекційних занять	8	3
2	Підготовка до практичних/семінарських занять	14	6
3	Виконання індивідуальних завдань (тези, реферати, презентації, аналітичні довідки)	8	39
4	Підготовка до екзамену	30	30
Разом		60	78

7. Індивідуальні завдання

Завдання за темою 1.

Після закінчення Другої світової війни, особи, які притягувалися до юридичної відповідальності в Германії як нацистські злочинці, використовували аргумент про те, що вони діяли в межах приписів норм права Германії та нічого не порушували. Поставало питання: за що в такому разі їх судять, та на яких підставах?

Дайте обґрунтовану письмову відповідь на запитання:

- 1) Чи вичерпується право нормами, встановленими належним чином компетентними органами держави, що діють в межах національного законодавства?
- 2) Які базові засади права порушували нацистські злочинці? В аспекті якої концепції права потрібно розглядати це питання?
- 3) Як вирішується це питання з позиції принципу верховенства права?

Рекомендується робота: Радбрух Г. Философия права. Пер. с нем. М. Междунар. отношения. 2004. С.232, 235 (240 с.)

Підготувати есе за питаннями тем, що вивчаються, на вибір здобувача вищої освіти. Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

Завдання за темою 2.

1. Коментуючи події 2014 року на Майдані незалежності, телеведучий наводить аргумент про те, що певний процент українських громадян вважають дії з боку прибічників революції Гідності незаконними. Тим самим телеведучий передбачає, що такі дії не правові.

Дайте обґрунтовані письмові відповіді на запитання:

- 1) Чи тотожні поняття права і закону; як співвідносяться поняття верховенства права та верховенства закону?
- 2) Чи вичерпує поняття закону поняття права?
- 3) Чи можна виправдати такі події на підставі принципу верховенства права?
- 4) Яку логічну помилку робить телеведучий з позиції правил аргументації?

2. 12 жовтня 2007 року тодішній президент Віктор Ющенко своїм указом присвоїв звання «Герой України» Головнокомандувачу УПА Роману Шухевичу, а 20 січня 2010 року - Провідникові ОУН Степану Бандері. Але у жовтні 2011 року Вищий адміністративний суд України задовільнив позив Донецького адвоката та скасував згадані вище Укази Президента України. Позивач посилався на те, що за Положенням про звання Героя України відповідне звання може бути присвоєне тільки громадянам України, а Роман Шухевич та Степан Бандера не мали українського громадянства. Суд в підстави свого рішення поклав саме цю аргументацію.

Дайте обґрунтовані письмові відповіді на запитання:

- 1) Яку теорію та підхід розуміння верховенства права застосував Вищий адміністративний суд України, приймаючи рішення?
- 2) Чи доцільна ця стратегія? Наведіть аргументи.
- 3) Як задовільнити потребу в справедливому рішенні в ситуації, де стикаються суперечливі правові, політичні, історичні, моральні підстави або чинники? В якому контексті розуміти тут справедливість: політичному, моральному, історичному, законному чи правовому?
- 4) Як вирішити проблему доцільності та права?
- 5) Чи можна, на вашу думку, повернути звання Героя України Р. Шухевичу та С. Бандері на підставі принципу верховенства права?

Підготувати есе за питаннями тем, що вивчаються, на вибір здобувача вищої освіти. Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

Завдання за темою 3.

Відомо, що в Конституції України та в законах України текстуально не прописане право народу на спротив державній владі (право на повстання), яке розуміють як останній засіб впливу на владу і, можливо, навіть її повалення, в тому випадку, якщо влада системно або грубо порушує фундаментальні права людини, базові правові засади суспільного та конституційного ладу, а законні механізми протидії владі та захисту прав (правосуддя) безсилі.

Послуговуючись аргументом: А де це написано? – доведеться визнати, що у народу України права на повстання нема.

Дайте обґрунтовану письмову відповідь на запитання:

1) Чи правильний такий висновок?
2) Чи відповідає принципу верховенства права уявлення про право як систему, що вичерпується правовими поняттями та нормативними текстами за концепцією понятійної юриспруденції?

3) Чи дозволяє теоретично обґрунтувати право на повстання принцип верховенства права? якщо так, то за допомогою якої стратегії? надайте варіант такого обґрунтування.

Рекомендовані роботи:

- Рональд Дворкин «О правах всерьёз» (2004). Глави 7,8.
https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/ehtika_i_ehstetika/dvorkin_r_o_pravakh_vserez_2004/36-1-0-2230;

- Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. С.249-255.: <https://www.twirpx.com/file/641157/>

Підготувати есе за питаннями тем, що вивчаються, на вибір здобувача вищої освіти. Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

Завдання за темою 4.

1. Ознайомтесь з витягами із судових рішень, запропонованих викладачем, та дайте відповіді на такі запитання:

- Порушення яких прав людини чи основоположних свобод стосувалась справа, розглянута судом?

- У межах якого провадження вона була розглянута (кримінального, цивільного, адміністративного)?

- В якому обсязі відповідні права людини захищаються у Конституції України та на рівні поточного законодавства? Які форми захисту цих прав людини передбачено на національному рівні?

- Чи є національні юридичні засоби захисту відповідних прав людини достатньо ефективними? Чи є практика їх застосування поширеною?

- Які положення Конвенції чи протоколів до неї спрямовані на захист відповідного права чи свободи?

- У чому полягають обов'язки держави щодо поваги, захисту та сприяння реалізації відповідного права чи свободи? Чи передбачено їх у національному законодавстві або вони сформульовані у практиці Європейського суду з прав людини?

- Хто виступає «жертвою» порушеного права (скаржником, позивачем) у цій справі?

- Хто виступає порушником відповідного права чи свободи (фізичні особи,

юридичні особи, держава, її уповноважені органи чи посадові особи) у цій справі?

- У чому саме полягає порушення права чи свободи, якого аспекту змісту та обсягу відповідного права воно стосується?

- Які акти національного та міжнародного права виступили юридичною підставою ухвалення рішення суду?

- Чи посилався суд на практику Європейського суду з прав людини в обґрунтуванні своєї позиції у справі (на рішення проти України, на рішення проти інших країн-учасниць Конвенції)?

- Чи мало застосування судом Конвенції, а також практики Суду формальний характер, або воно дозволило ухвалити правосудне рішення?

- Чи було б рішення суду іншим, якби суд не застосував Конвенцію та практику Суду?

- Чому посприяло використання Конвенції та практики Суду як джерел права при вирішенні цієї справи?

2. 12 жовтня 2007 року тодішній президент Віктор Ющенко своїм указом присвоїв звання «Герой України» Головнокомандувачу УПА Роману Шухевичу, а 20 січня 2010 року - Провідникові ОУН Степану Бандері. Але у жовтні 2011 року Вищий адміністративний суд України задовільнив позов Донецького адвоката та скасував згадані вище Укази Президента України. Позивач посилався на те, що за Положенням про звання Героя України відповідне звання може бути присвоєне тільки громадянам України, а Роман Шухевич та Степан Бандера не мали українського громадянства. Суд в підставі свого рішення поклав саме цю аргументацію.

Дайте обґрунтовані письмові відповіді на запитання:

1) Проаналізуйте ситуацію з позиції стратегій тлумачення права. Яка стратегія тлумачення права, на вашу думку, тут більш підходяща в аспекті верховенства права?

2) Прокоментуйте ситуацію з позиції питання букви і духу закону.

3) Як вирішити проблему вибору між різними стратегіями тлумачення права?

4) Що ви думаєте про межі розсуду судді за цією ситуацією?

Рекомендується робота: Бержель Ж.-Л. Общая теория права. Пер. с фр. М. Издательский дом NOTA BENE. 2000. С.420-438.

Завдання за темою 4.

20 жовтня 2021 р. Малиновський районний суд Одеси виніс резонансний вирок у справі двох чоловіків, які намагались вкрати автомагнітоли із машин. 19-річний і 23-річний засуджені повністю визнали свою провину, покаялись у злочині і відшкодували збитки постраждалим, тож суддя Олександр Гарський засудив їх до трьох років позбавлення волі, але без відбування покарання і з іспитовим терміном у рік з обов'язком прочитати «Пригоди Тома Соєра» і «Пригоди Гекльберрі Фінна» Марка Твена, «Біле Ікло» Джека Лондона і вірш Тараса Шевченка «Минають дні, минають ночі».

У рішенні суду зазначено, що, попри вік, чоловіки за рівнем свого розвитку є дітьми, які уповні не усвідомлюють, що скоїли. Виявилось, що вони майже нічого не читають і з курсу шкільної літератури нічого не пам'ятають. Суддя навів думку письменника Ф. Достоєвського, про те, що «перестати читати книги – значить перестати мислити», тож читання певних книжок для обвинувачених буде стимулом для мислення і пізнання світу. В рішенні суддя зазначив:

«Суд далекий від думки, що тільки за допомогою покарань, встановлених у кримінальному законі, можливо виправити людину. Очевидно, що це процес, який потребує, окрім тривалого часу і індивідуального підходу, ще й сукупність певних соціально-виховних заходів, які б могли окрім помсти від держави ще й нести розумні людські цінності. Загальнолюдські цінності повинні культивуватися і навіть популяризуватися саме завдяки судовим рішенням, які повинні бути суворо необхідними і

розумно милосердними». «Твори, визначені судом і які відносять до дитячої літератури (уроків зарубіжної літератури 5-го класу), саме призначені формувати в дитині всі добрі, сердечні і незлобливі відчуття як щодо себе, так і до оточуючого світу. Окрім того, вони показують як люди співіснують протягом багатьох років не тільки без неприязні і ненависті один до одного, а й з необхідною у суспільстві повагою як до цінностей життя, так і до встановлених у суспільстві правил».

Треба додати, що у вересні 2021 р. у Великій Британії суд засудив до читання класичної літератури 21-річного Бена Джонса, якого підозрювали у зберіганні расистських та екстремістських матеріалів.

Дайте обґрунтовану письмову відповідь на запитання:

- 1) Чи відповідає таке рішення принципу верховенства права?
- 2) Чи не виходить суддя за межі судового розсуду?
- 3) Чи впливає на це традиція правової системи?
- 4) Чи доцільне таке рішення?

Підготувати есе за питаннями тем, що вивчаються, на вибір здобувача вищої освіти. Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

Завдання за темою 5.

1. Проаналізувати запропоновані викладачем рішення ЄСПЛ в аспекті тлумачення судом елементів принципу верховенства права.

2. Аналіз судового рішення (або кількох судових рішень) (15хв.).

Метою цього завдання є: набути досвіду оцінювати судові рішення вітчизняних судів з позицій верховенства права та його складових, знаходити недоліки у них та шляхи їх подолання у суддівській діяльності.

Аудиторія розбивається на малі групи; учасникам надається фабула справи; викладач знайомить слухачів з фабулою справи, роз'яснює алгоритм виконання завдання та пояснює його поетапне виконання; групи визначаються з доповідачами.

Інший варіант для цього виду роботи. Для належної демонстрації проблематики рекомендується проводити аналіз двох рішень: одного судового рішення українського суду та одного рішення Європейського суду з прав людини. Викладач визначає конкретне рішення для аналізу, опираючись на хід та активність попередньої дискусії. Групи можуть отримати однакове завдання або працювати з різними.

Фабула 1. Суддя районного суду ухвалив рішення, яким заборонив Голові Верховної Ради України підписати до друку ухваленій Парламентом закон в умовах, коли Президент не ветував його і не підписав у відведений законом строк.

Фабула 2. Рішенням окружного адміністративного суду скасовано рішення Національної Ради з питань телебачення і радіомовлення про результати конкурсу на частоту і визначення переможцем конкурсу компанії X, а також зобов'язано Нацраду видати ліцензію на мовлення компанії Z.

Дайте відповідь на запитання:

- Наведені рішення були формою судового контролю чи втручанням у діяльність законодавчої гілки влади та регулятора відповідно?
- Дайте обґрунтовану відповідь та визначте, який елемент верховенства права тут порушено суддями.

Завдання за темою 6.

- Підготувати есе за питаннями тем, що вивчаються, на вибір здобувача вищої освіти. Тематика самостійної (індивідуальної) наукової роботи затверджується викладачем.

- Провести диспут на тему: «Верховенство права в правничій професії: як

правнича ідеологія та правова традиція».

Індивідуальне завдання для здобувачів вищої освіти передбачає підготовку реферату, письмового огляду літературних джерел, роботу в малих групах із розв'язування поставленої проблематики, а написання есе - з аналітичним оглядом наукових публікацій за визначеною тематикою.

8. Методи навчання

В процесі навчання використовуються словесні методи: лекція, лекція-дискусія; наочні: демонстрація матеріалу за допомогою мультимедіа засобів; практичні: контрольні роботи, індивідуальні науково-дослідні завдання. Крім того, важливу роль відіграють творчі, проблемно-пошукові методи, пов'язані із постановкою наукової гіпотези, розгляд якої має знайти відображення в навчальній діяльності здобувачів вищої освіти. Впроваджується інтерактивна модель навчання. Використовуються методи ситуативного моделювання, дискутування та інші інтерактивні методи навчання: мозковий штурм, робота в малих групах, аналізу правових ситуацій (case-study), підготовка пакету кращих рішень, правнича промова, «сократовий» метод, коло ідей; методи дискутування – займи позицію, дебати тощо.

Основними формами навчання є лекції, семінарські завдання, самостійна робота здобувачів вищої освіти.

9. Засоби діагностики результатів навчання

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних та семінарських занять, а також за результатами модульних контрольних робіт та виконання завдань для самостійної роботи.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання після вивчення навчальної дисципліни у формі екзамену.

Питання до екзамену

1. Історичний розвиток ідеалу верховенства права
2. Чинники, що обумовлюють розуміння верховенства права
3. Політична обумовленість ідеалу верховенства права
4. Ідейний зв'язок верховенства права з концепцією лібералізму
5. Кризисні прояви концепції верховенства права
6. Версії «вузького» розуміння верховенства права: формальні теорії
7. Версії «широкого» розуміння верховенства права: змістовні теорії
8. Ідея і принципи законності
9. Вимоги законності (розв'язання ситуативних завдань)
10. Питання моральності закону в контексті верховенства права
11. Рівність й індивідуальні права як підвалини верховенства права
12. Балансування індивідуальних прав
13. Верховенство права і соціальна справедливість: питання рівності
14. Комплементарність «вузького» і «широкого» розуміння верховенства права
15. Три ідейні осередки (основні теми) верховенства права: характеристика та проблеми
16. Ідея конституціоналізму: обмежена публічна влада, індивідуальні права, справедливе правосуддя
17. Поділ державної влади, система стримувань і протигаг як складова верховенства права
18. Фундаментальні права людини в контексті верховенства права
19. Справедливе правосуддя в контексті верховенства права
20. Конституційна скарга в контексті верховенства права
21. Український конституціоналізм і верховенство права

- 22. Правозастосування і розсуд в контексті верховенства права
- 23. Матеріальні і процесуальні межі розсуду у правозастосуванні
- 24. Балансування принципів права і «складні» справи
- 25. Проблема судової правотворчості з позиції принципу верховенства права
- 26. Верховенства права і правова аргументація
- 27. Особливості застосування верховенства права в міжнародній сфері
- 28. Конституціоналізація міжнародного права
- 29. Просування верховенства права в діяльності ООН, Ради Європи і Європейського Союзу
- 30. Відновлення верховенства права у конфліктних та постконфліктних суспільствах
- 31. Перехідна юстиція в контексті верховенства права
- 32. Верховенство права як правнича ідеологія та правова традиція
- 33. Верховенство права як складова правової культури суспільства
- 34. Правовий інструменталізм як загроза верховенству права
- 35. Верховенство права і правозахисна діяльність
- 36. Верховенство права, права людини і демократія в основі Європейської конвенції з прав людини
- 37. Вимоги законності у практиці Європейського Суду з прав людини
- 38. Формальна рівність як вимога верховенства права: страсбургська перспектива
- 39. Розуміння верховенства права Європейським Судом з прав людини і Конституційним Судом України
- 40.

Зразок екзаменаційного білету

МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Рівень вищої освіти другий (магістерський)
 Освітня програма «Право»
 Спеціальність 081 Право
 Форма навчання денна
 Семестр 1
 Навчальна дисципліна Принцип верховенства права та проблеми його реалізації

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

1. Питання моральності закону в контексті верховенства права.
2. Справедливе правосуддя в контексті верховенства права.
3. Вимоги законності у практиці Європейського Суду з прав людини.

Затверджено на засіданні кафедри права та публічного адміністрування
 Протокол № ____ від « ____ » _____ 2021 року

Завідувач кафедри _____ Євген ЧЕРНИХ
 Екзаменатор _____ Євген ЧЕРНИХ

Після атестаційний моніторинг проводиться у вигляді ректорської контрольної роботи, що передбачає виконання тестових завдань на навчальному порталі МДУ.

10. Критерії оцінювання

Критерії оцінювання поточного контролю знань здобувачів вищої освіти

Бали за окремих вид навчальної діяльності	Критерії оцінювання
5	Здобувач вищої освіти в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під

	час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Правильно розв'язав усі завдання.
4	Здобувач вищої освіти достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно розв'язав більшість завдань.
3	Здобувач вищої освіти в цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно розв'язав половину завдань.
2	Здобувач вищої освіти не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно розв'язав меншість завдань.
1	Здобувач вищої освіти частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки. Правильно розв'язав окремі завдання.

Критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти на семінарському занятті

Бали за окремий вид навчальної діяльності	Критерії оцінювання
0	- відсутність на занятті з поважної чи неповажної причини; - відмова від відповіді на запитання за змістом теми
1	- фрагментарне відтворення незначної частини навчального матеріалу; - відтворення менше половини навчального матеріалу; - відсутність правильної відповіді на додаткові запитання або відмова від відповіді на них.
2	демонстрація знань і розуміння основних положень навчального матеріалу з теми, правильна, але недостатньо обґрунтована відповідь; - відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак містить неточності.
3	- демонстрація глибоких, міцних знань; - аргументоване використання набутих знань у нестандартних ситуаціях; - самостійний аналіз, оцінка, узагальнення навчального матеріалу; - повна та логічна відповідь на додаткові запитання за змістом теми.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Бали	Критерії оцінювання
5	Студент відповів на всі письмові запитання та його відповідь містить повне, розгорнуте, правильне та обґрунтоване викладення матеріалу; правильно сформульовані відповідні тлумачення; містить поряд з теоретичним матеріалом фактичні дані, тощо; матеріал викладений логічно і грамотно. Студент з 10 тестових запитань правильно відповів на 9-10 запитань.

4	Студент відповів на всі письмові запитання, однак відповідь на кожне з питань має такі недоліки: є неповною, є не зовсім правильною: наявні недоліки у розкритті змісту понять, назв та сутності, нечіткі характеристики відповідних явищ; не містить посилань на нормативно-правові акти (у разі необхідності), інші джерела, викладена з порушенням логіки подання матеріалу. Студент з 10 тестових запитань правильно відповів на 7-8 запитань.
3	Студент частково відповів на поставлені письмові запитання, частина відповідей є неправильною або частково розкриває питання, що свідчать про поверхове знання матеріалу у студента, або незнання основних положень тем модулю. Студент з 10 тестових запитань правильно відповів на 5-6 запитань.
2	Студент частково відповів на поставлені письмові запитання, більша частина відповідей є неправильною або частково розкриває питання, що свідчать про поверхове знання матеріалу у студента, або незнання основних положень тем модулю. Студент з 10 тестових запитань правильно відповів на 3-4 запитань.
0	Студент відповів на поставлені запитання, проте відповідь є неправильною або частково розкриває питання, допущені грубі змістовні помилки, які свідчать про відсутність знань у студента, або їх безсистемність та поверховість, незнання основних положень тем модулю. Студент з 10 тестових запитань правильно відповів на 0-2 запитань.

Критерії оцінювання індивідуального науково-дослідного завдання

№ з/п	Критерії оцінювання	Бали
1	належне оформлення	2
2	достовірність та актуальність матеріалу	2
3	наявність ґрунтовних висновків	2
4	наявність списку літературних джерел	2
5	ґрамотна і аргументована презентація матеріалу	2
Усього		10

Критерії оцінювання підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти

Бали	Критерії оцінювання навчальних досягнень
45-50	Здобувач вищої освіти в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі завдання підсумкового контролю. Брав участь в олімпіадах, конкурсах, конференціях.
35-44	Здобувач вищої освіти достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість завдань підсумкового контролю.
25-34	Здобувач вищої освіти в цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без

	використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину завдань підсумкового контролю.
15-24	Здобувач вищої освіти не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно вирішив меншість завдань підсумкового контролю
1-14	Здобувач вищої освіти частково володіє навчальним матеріалом, не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки. Правильно вирішив окремі завдання підсумкового контролю.

11. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Вид роботи	Кількість годин	Обсяг кредитів	Кількість балів
Змістовий модуль 1			
Тема 1 практичні	4	0,13	5
Тема 2 практичні	8	0,26	5
МКР 1	11	0,38	5
Змістовий модуль 2			
Тема 3 практичні	6	0,20	5
Тема 4 практичні	4	0,13	5
Тема 5 практичні	4	0,13	5
Тема 6 практичні	4	0,13	5
Виконання ІНДЗ за навчальною дисципліною	8	0,26	10
МКР 2	11	0,38	5
Підготовка і складання екзамену	30	1	50
Підсумок	90		100

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всівиди навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, кваліфікаційної роботи, практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	не задовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
------	---	--	---

12. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення

Ноутбук, мультимедіа-проектор, ОС Windows, пакет Microsoft Office, ресурси Moodle, Zoom.

13. Рекомендовані джерела інформації Обов'язкова література

1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. К. Вид. дім «Києво-Могилянська Академія». 2007. 208 с. (гл. 1-4).
2. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. К. Вид. дім «Києво-Могилян. акад.». 2008. 386 с.
3. Хайек Ф. А. Право, законодавство та свобода. Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії. / Т. 3. Політичний устрій вільного народу. К. Сфера. 2000. 252 с. (гл. 6–7).
4. Лон Фуллер. Мораль права. – Режим доступу: [https:// www.yakaboo.ua/ua/moral-prava-2255129.html#media_popup_photos](https://www.yakaboo.ua/ua/moral-prava-2255129.html#media_popup_photos)
5. Дворкін Р. Верховенство права. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С. 15 – 23.
6. Баулін Ю. Забезпечення принципу верховенства права в процесі конституційного судочинства. Вісник Верховного Суду України. 2016. № 12. С. 7–14.
7. Верховенство права в позиціях Конституційного Суду України. Офіційний сайт КСУ: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
8. Конституція України: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
9. Міжнародний акт про громадянські і політичні права :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту»: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2803>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України «Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними): <http://www.ccu.gov.ua/docs/2408>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України: <http://www.ccu.gov.ua/docs/262711>
14. Волошина В. К. Верховенство права та законність як принципи кримінального провадження в розрізі практики Європейського суду з прав людини. Часопис Київського університету права. 2018. №3. С. 250–255.

Додаткова література

15. Філософія права. За ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена. Пер. з англ. П. Таращук. К. Соломії Павличко «Основи». 2007. 1256 с.
16. Циппеліус Р. Філософія права. Підручник. Пер. з нім. Київ. Тандем. 2000. 300 с.
17. Радбрух Г. Філософія права. Пер. с нем. М. Междунар. отношения. 2004. 240 с.
18. Головатий С. Верховенство права. У 3-х книгах. К. Вид-во «Фенікс». 2006. 1746 с.
19. Дворкин Р. О правах всерьез. Електронний доступ: <https://docplayer.com/25802694-Ronald-dvorkin-o-pravah-vserez.html>
20. Козюбра М.І. Верховенство права – основоположний принцип правової і політичної систем України // Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків. Право. 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. За заг. Ред. М.В. Цвік, О.В. Петришина. С.148-173 (728 с.)

21. Головатий С. «Верховенство права» не працює: коментар до тексту документа Венеціанської Комісії «Доповідь про правовладдя». Право України. 2019. №11. С. 39–82.
22. Городовенко В. Реалізація принципу верховенства права у цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя. Право України. 2018. №3. С. 65–78.
23. Довгань Г. Доктрина верховенства права Європейського Союзу: національний аспект (позиція конституційних судів окремих держав-членів ЄС). Право України. 2019. № 11. – С. 98–107.
24. Доповідь про правовладдя: [прогол. 4 квіт. 2011 р., м. Страсбург]. Право України. 2019. №11. С. 15-38.
25. Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. Пункти 23, 26, 29, 41, 69. Право України. 2011. № 10.
26. «Контрольный список вопросов для оценки соблюдения верховенства права», принят на 106-м пленарном заседании Венецианской Комиссии (Венеция, 11-12 марта 2016 г.) – Режим доступа: <http://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20Check%20List%20-%20Russion.pdf>.
27. Богдан Витвицький. Верховенство права: таке критично важливе і в той же час невловиме?: https://youtu.be/OB_hhaq6CZk
28. Гілберт Пол Карраско. Що є рівність перед законом?: <https://youtu.be/YPBTZlul0SY>
29. Ділейні Свенсон. Роль громадянського суспільства у гарантуванні верховенства права: <https://youtu.be/xL9YdYItaxU>
30. Рейко Колнер, «Збереження добросовісності та незалежності судової влади»: <https://youtu.be/sYXfaTOWJtQ>
31. Томас Х. Спіді Райс, «Верховенство права: майбутнє в (не)безпеці?»: <https://youtu.be/iYpEHWMF9TM>
32. Забокрицький І. Rule of law framework як механізм забезпечення верховенства права в рамках Європейського Союзу. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 171–177.
33. Корольова Ю. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 183–186.
34. Лазовські А. Верховенство права Європейського Союзу: юридична авантюра, що окупилася. Право України. 2019. № 6. С. 35–52.
35. Пацурківський П. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу. Право України. 2017. № 3. С. 112–125.
36. Писаренко Н. Верховенство права, конвенційні гарантії справедливого суду та принципи адміністративного судочинства. Право України. 2019. № 4. С. 55–76.
37. Рабінович П., Луців О. Верховенство права як омріяний результат здійснення прав людини (підходи до інтерпретації, критерії оцінювання). Право України. 2017. № 3. С. 100–111.
38. Рабінович С. Деякі аспекти посилення на верховенство права у конституційно-правовій аргументації. Право України. 2016. № 8. С. 150–159.
39. Цувіна Т. Формальні та субстативні концепції верховенства права в сучасному дискурсі. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 11. С. 197. – 203.
40. Черних Є.М. Верховенство права як концептуалізація правового об'єктивізму та його заперечення. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. 2021. Випуск 21.
41. Шумило М. Позбавлення права на пенсію Верховним Судом України як відступ від європейських цінностей верховенства права. Право України. 2016. № 8. С. 55–62.
42. Яковлев А. Актуальні проблеми забезпечення верховенства права і конституційний процес в Україні. Юридична Україна. 2016. № 3/4. С. 32–38.
43. Bingham T. The Rule of Law. London: Penguin Books, 2011. 213 p. (ch.1–2).

44. Dembour M.-B. What Are Human Rights? Four Schools of Thought. Human Rights Quarterly. 2010, Vol. 32, No. 1. P. 1 – 20.
45. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Oxford: Oxford University Press, 2011. 494 p.
46. Waldron J. The Concept and the Rule of Law. Georgia Law Review. 2008. Vol. 43. P. 3.-61.
47. Waldron J. The Rule of Law. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2016 Edition). [https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/rule-of-law/___](https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/rule-of-law/)

14. Політика навчальної дисципліни

1. Академічна доброчесність здобувачів є важливою умовою для опанування результатів навчання за навчальною дисципліною і отримання задовільної оцінки з поточного та підсумкового контролю.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- Самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання;
- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- Надання достовірної інформації про результати власної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

МДУ виступає за дотримання принципів академічної доброчесності, тому обов'язково використовується сервіс з перевірки робіт здобувачів вищої освіти на плагіат – Unicheck, а також доступний безкоштовний сервіс, який здійснює перевірку на плагіат письмових робіт – EduBirdie <https://edubirdie.com/perevirka-na-plagiat>.

Порушенням академічної доброчесності, згідно із Законом України «Про освіту» (ст. 42 п. 4) вважається:

- **академічний плагіат** – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та / або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;
- **самоплагіат** – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;
- **фабрикація** – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;
- **фальсифікація** – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;
- **спискування** – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;
- **обман** – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та спискування;
- **хабарництво** – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;
- **необ'єктивне оцінювання** – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти.

Наведений перелік не є остаточно вичерпним і не охоплює всіх діянь, що можуть містити ознаки порушення академічної доброчесності.

За порушення академічної доброчесності здобувачі вищої освіти можуть бути притягнені до наступної академічної відповідальності:

- повторне проходження оцінювання (поточний, підсумковий контроль, залік, іспит тощо);
- проведення додаткової перевірки всіх робіт авторства порушника;
- позбавлення наданих МДУ пільг з оплати навчання;
- оголошення догани із занесенням до особової справи порушника;
- відрахування з МДУ;
- інші, відповідно до вимог чинного законодавства та нормативних локальних актів МДУ.

Більш детально тут

Анкетування з академ доброчесності: <https://docs.google.com/forms/d/1VHzYkdFEGivtV1dsENos1SCDRHfUpGia1YklgQK8j0/edit>

2. Здобувач має право на оскарження процедури проведення та результатів контрольних заходів згідно Положення про організацію контролю та оцінювання успішності навчання здобувачів вищої освіти в МДУ.

3. Участь в анкетуванні. Наприкінці навчального семестру здобувачам буде запропоновано заповнити анонімну анкету щодо якості викладання вивчених навчальних дисциплін.

Заповнення анкети є важливою для вдосконалення освітнього процесу та системи внутрішнього забезпечення якості освіти МДУ та дозволить оцінити дієвість застосованих методів викладання та врахувати вашу думку стосовно покращення змісту навчальних дисциплін.

4. Неформальна освіта. Це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Здобувач вищої освіти, який виявив бажання щодо визнання результатів, отриманих у неформальній освіті, звертається із відповідною заявою про визнання результатів, отриманих у неформальній освіті, в цілому для навчальної дисципліни /змістового модулю /практичних завдань з навчальної дисципліни/ завдань з практики тощо для здобувачів вищої освіти, до деканату факультету, на якому викладається навчальна дисципліна. Процедура зарахування здійснюється згідно Порядку визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті МДУ.

16. Загальна інформація про навчальну дисципліну

Верховенство права є центральним правовим ідеалом суспільств відкритого типу. Ідеалом з поважною історією та складним і неоднозначним змістом. В певних умовах він може бути надзвичайно вузьким: обмежуватися додержанням будь-яких законів, встановлених державою. Проте в сучасних демократіях цей ідеал ґрунтується на ідеології, що визнає природні джерела походження права, орієнтується на фундаментальні права людини, принципи правової визначеності, обмеженості та підзвітності інститутів публічної влади, принципи конституціоналізму й демократії та допускає моральні критерії, передусім, справедливості.

Просування верховенства права в сучасному світі є однією з головних місій правничої освіти, оскільки вона формує уявлення про належні принципи функціонування політичної та правової системи, дозволяє здобувачам освіти осмислити принципи й закономірності розвитку права. Це зумовлює унікальний статус верховенства права як стратегічного елемента професійної підготовки юристів, адже теоретична й практична проблематика верховенства права передбачає осмислення та засвоєння широкого пласта знань в царині політичної й правової філософії, теорії права та конституціоналізму.

Ресурси:

<https://prometheus.org.ua/> - Prometheus – Найкращі онлайн-курси України та світу

<https://www.ed-era.com/> - EdEra – студія онлайн-освіти

<https://www.prostir.ua/> - Громадський простір

<https://lhs.net.ua/> - освітня платформа Leal High School

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ

Назва навчальної дисципліни	Принцип верховенства права та проблеми його реалізації
Освітня програма	Право
Рівень вищої освіти	Магістр
Кафедра, яка здійснює викладання	Права та публічного адміністрування
Викладач ПІБ, посада	Черних Євген Миколайович, завідувач кафедри права та публічного адміністрування МДУ
Електронна адреса викладача	y.chernikh@mdu.in.ua
Консультації (дата, час, можливості онлайн консультування)	П'ятниця кожного тижня, 15.00, каб. 311 (Економіко-правовий факультет) або онлайн (платформи Zoom, Google Meet, Viber)
Посилання на сторінку навчальної дисципліни на Навчальному порталі МДУ	http://moodle.mdu.in.ua/enrol/index.php?id=8227
Компетентності та програмні результати навчання	ЗК1-5, ЗК7-11 СК1-17 РН1, РН2, РН4, РН6-8, РН11, РН16, РН17

Семестр(и) вивчення	Обсяг (години/кредити)	Кількість аудиторних годин		Кількість, види індивідуальних завдань	Форма контролю
		лекції	семінар.		
I-й	90/3	16	14	Есе	Екзамен

Завідувач кафедри

Євген ЧЕРНИХ

Гарант ОП

Євген ЧЕРНИХ